

Н.М. СІРЕНКО**(Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна)***К.А. МІКУЛЯК****(Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна)*

Механізми покращення зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією

Успіх зовнішньоекономічної діяльності залежить від вирішення проблем виробництва конкурентоспроможної продукції у потрібних обсягах, розвитку інфраструктури для забезпечення експорту продукції сільського господарства та переробної промисловості, а також від виходу країни на нові ринки, тобто від розширення географії експорту. Метою статті є аналіз українського експорту сільськогосподарської продукції задля визначення ефективних шляхів організації та управління збутом аграрної продукції на зовнішніх ринках. Розкрито напрями підвищення ефективності збутової діяльності аграрних підприємств. Оцінено динаміку обсягів експорту та імпорту товарів усіх видів в Україні. Виявлено, відносно обвальне зниження експорту України за видами товарів у січні-серпні 2018 року порівняно з аналогічним періодом минулого року. Здійснено аналіз географічної структури експорту сільськогосподарської продукції України та виявлено, що найбільшим її імпортером є країни Азії та Африки. Розкрито основні тенденції експортних операцій по окремих культурах аграрного виробництва та встановлено, що найбільшим імпортером пшениці є Індонезія та Єгипет, ячменю – Саудівська Аравія та Китай. Обґрунтовано можливість напрямки підвищення ефективності збуту продукції аграрного сектора. На основі проведеного аналізу експортних операцій визначено, що Україна має значний потенціал та можливості для нарощування експорту сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, обсяги виробництва яких суттєво перевищують можливості внутрішнього споживчого ринку. На державному рівні запропоновано розробити та почати впроваджувати програму імпортозаміщення в аграрному секторі, яка стимулюватиме розвиток внутрішнього виробництва тих груп товарів, які можна виробляти на території України (велика рогата худоба, свині, птиця, молокопродукція, овочі та фрукти).

Ключові слова: зовнішня торгівля, аграрний сектор, експорт сільськогосподарської продукції, імпорт, канали збуту.

N.M. SIRENKO*(Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine)***K.A. MIKULYAK***(Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine)*

Mechanisms for Improving the Foreign Trade by Agricultural Products

The success of foreign economic activity depends on solving the problems of producing competitive products in the right amounts, developing infrastructure to ensure the export of agricultural products and processing industry, and also on the country's access to new markets – the expansion of export geography. The purpose of the article is to analyze Ukrainian exports of agricultural products to determine effective ways of organizing and managing the sale of agricultural products in foreign markets. The directions of increasing the efficiency of marketing activities of agricultural enterprises were revealed. The dynamics of exports and imports of all types of goods in Ukraine was

* Сіренко Наталя Миколаївна, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Миколаївського національного аграрного університету, доктор економічних наук, професор.

* Мікуляк Катерина Анатоліївна, асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Миколаївського національного аграрного університету.

estimated. The relative collapse in Ukraine's exports by types of goods in January-August 2018 over the same period last year has been revealed. The analysis of the geographical structure of exports of agricultural products of Ukraine was carried out and it was revealed that the countries of Asia and Africa are its most importers. The main trends of export operations for individual crops of agricultural production were revealed and it was established that Indonesia and Egypt are the largest importers of wheat, and the Saudi Arabia and China are the largest importers of barley. The possible ways to improve the efficiency of sales of products of the agricultural sector were justified. Based on the analysis of export operations, it was determined that Ukraine has significant potential and opportunities to increase exports of agricultural products and food products, the production volumes of which significantly exceed the capabilities of the domestic consumer market. At the state level, it was proposed to develop and begin to introduce a program of import substitution in the agricultural sector, which will stimulate the development of domestic production of those groups of goods that can be produced in Ukraine (cattle, pigs, poultry, dairy, vegetables and fruits).

Keywords: foreign trade, agricultural sector, agricultural exports, imports, distribution channels.

Постановка проблеми. Експортна діяльність підприємств аграрного сектора розглядається в контексті зовнішньоекономічної інтеграції, як одна з головних умов входження галузі у світову господарську систему. Запорукою успішного партнерства українських підприємств у сфері міжнародної торгівлі є перехід до нового рівня якості продукції, зміни її асортименту та номенклатури, стандартів і вимог до її виробництва, впровадження нових технологій та обладнання.

Система функціонування підприємств агропромислового комплексу, що здійснюють експортну діяльність, свідчить про відсутність маркетингових стратегій збуту продукції на зовнішніх ринках, а планування експортної діяльності обмежується лише оцінкою майбутніх продажів без будь-якої прив'язки до виробництва. Існуючі структури управління здебільшого орієнтовані на виробництво і не забезпечують такі функції маркетингу, як дослідження зовнішнього ринку та аналізу чинників, що впливають на збут продукції, розробка експортної стратегії і тактики ринкової поведінки підприємства, що не дає можливості товаровиробникам ефективно використовувати потенційні можливості світового аграрного ринку [5].

Найбільш слабкою ланкою в системі функціонування сільськогосподарських підприємств є управління збутом їх продукції, що пов'язано з проблемами, недостатнє вирішення яких є причиною неповного задоволення попиту, недоотримання прибутків, збільшення ризиків, пов'язаних зі збутом продукції на зовнішніх ринках [4].

Низька ефективність системи збуту в аграрній сфері спричиняє значні втрати сільськогосподарської продукції та доходів. Капітальні вкладення в сферу реалізації мізерні, незважаючи на світовий досвід, що свідчить про систему збуту, яка повинна розвиватися випереджаючими темпами порівняно з виробництвом продукції.

Істотний вплив на інтеграцію вітчизняних підприємств до світового господарства мають проблеми управління збутом в організаціях агропромислового комплексу, які вивчені недостатньо глибоко, оскільки має місце розрізненість наукових уявлень про методи управління збутом сільськогосподарської продукції, а

існуючий вітчизняний інструментарій є недостатньо обґрунтованим. Необхідність вирішення цих та ряду інших питань визначає актуальність проведеного дослідження. На нашу думку, успіх зовнішньоекономічної діяльності, крім вирішення проблем виробництва конкурентоспроможної продукції у потрібних обсягах, розвитку інфраструктури для забезпечення експорту продукції сільського господарства та переробної промисловості, багато в чому залежить від виходу країни на нові ринки, тобто від поширення географії експорту. Відтак оперативний аналіз динаміки змін в обсягах торгівлі аграрною продукцією у вигляді сировини і продовольчих товарів є своєчасним та актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних та практичних аспектів просування готової продукції на ринок та організації товарного обміну з метою отримання прибутку приділяють увагу С. Архієреєв [1], М. Данько [3], Ю. Лупенко [5] та ін.

Незважаючи на значну кількість праць з цієї проблематики, дослідження перспектив розвитку аграрного сектора економіки України на сучасному етапі інтеграції є актуальним. На засадах наукового доробку дослідників постає потреба системного опрацювання проблеми подальшого розвитку та функціонування зовнішньої торгівлі в умовах нарощування експорту, формування нової інституційної системи та підтримки сільського господарства.

Метою статті є аналіз українського експорту сільськогосподарської продукції задля визначення ефективних шляхів організації та управління збутом аграрної продукції на зовнішніх ринках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективне управління товарними потоками забезпечується дієвою інтегральною логістичною системою. На мікрорівні вона представляється підсистемами, серед яких:

– закупівля – забезпечує надходження матеріального потоку в логістичну систему;

– планування і організація – залучає матеріальний потік у виробництво та гарантує виконання технологічних операцій і трансформацію предмета праці в продукт праці;

– збут – гарантує вибуття матеріального потоку з логістичної системи [1].

Гарантія поставок, швидкість їх виконання, зручність упаковки в сукупності впливають на рівень

задоволеності покупця та його готовності придбати товар. На думку С.І. Архієреєва [1], напрямками підвищення ефективності збуту аграрної продукції є складові, що відображені на рис. 1.

Рис. 1. Напрями підвищення ефективності збутової діяльності аграрних підприємств

Джерело: побудовано на основі [1].

Ключовим елементом збутової діяльності для сільськогосподарського товаровиробника стає продаж продукції споживачам.

Погоджуємося з думкою М. С. Данька [3], що забезпечення ефективної роботи виробників продовольства та наближення агропродовольчої продукції до кінцевого споживача неможливе без побудови та використання дієздатних та раціональних, з позицій всіх учасників ринкових процесів, систем розподілу агропродовольчої продукції [3]. Функціонування системи розподілу продукції на ринку переважної більшості продовольчих товарів характеризується такими властивостями: розподіл товарів на ринку здійснюється переважно через посередницькі мережі по мірі подрібнення партій товарів, що є об'єктами конкретної операції купівлі-продажу, по мірі руху товару каналом розподілу; товаровиробники заохочують посередників до співпраці шляхом проведення політики надання суттєвих цінових знижок з метою забезпечення ритмічності свого виробництва та збільшення обсягів продукції, що виробляється [3]. При цьому зменшується прибуток товаровиробника від реалізації кожної одиниці товару, проте зростає маса прибутку; певна частина

товаровиробників розміщує свої інвестиційні ресурси у створенні власних систем розподілу продукції з метою максимізації прибутку шляхом отримання його в повному обсязі при реалізації продукції вроздріб кінцевим споживачам. При цьому підвищується рівень витрат, пов'язаний зі збутом продукції, а ефективність такого підходу у порівнянні із залученням посередників визначається умовами функціонування виробника; ринок продовольства, як і будь-який ринок споживачів, характеризується більшою довжиною каналів розподілу у порівнянні з ринками сировинної продукції, товарів виробничо-технічного призначення; інфраструктурна складова системи розподілу продукції на вітчизняному продовольчому ринку вигідно відрізняє його від ринків інших товарів, проте її стан та рівень розвитку все ще залишають бажати кращого [3].

У 2017 р. агропродовольча продукція посіла трохи більше 41 % у загальному експорті з України, зберігши лідерство у його товарній структурі. У січні-серпні 2018 р. експорт продукції аграрного сектора склав 11,5 млрд дол. США, що на 0,6 % більше, ніж у 2017 р., а імпорт – 3,47 млрд дол. США, що відповідно на 23,3 % більше (рис. 2).

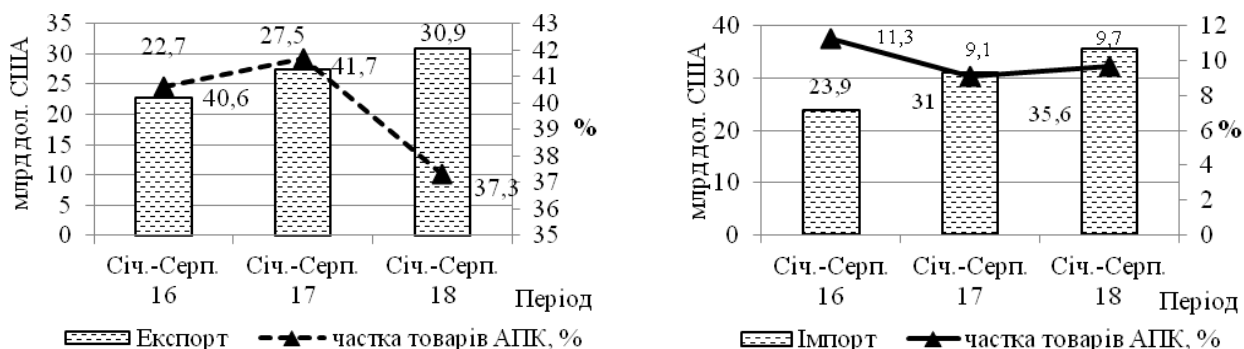

Рис. 2. Динаміка обсягів експорту та імпорту товарів усіх видів в Україні, млрд дол. США

Джерело: побудовано з використанням даних [4].

Аналіз динаміки обсягів експорту та імпорту товарів усіх видів показав, що у січні-серпні 2018 р. частка товарів АПК в українському експорті усіх товарів становила 37,3 % (у січні-серпні 2017 р. – 41,7 %). Україна впевнено конкурує на міжнародних ринках, ключовими продуктами вітчизняного аграрного експорту традиційно залишаються

соняшникова олія, кукурудза, пшениця, соєві боби, ячмінь, насіння ріпаку та курятина [4].

У січні-серпні 2018 р. проти відповідного періоду 2017 р. відбулося обвальне зниження експорту насіння льону та соняшнику, ячменю та вівса, олії пальмової, меду натурального, свинини та томатів (рис. 3).

Рис. 3. Відносне обвальне зниження експорту України за видами товарів (січень-серпень 2018 р. порівняно із січнем-серпнем 2017 р.)

Джерело: побудовано з використанням даних [4].

Всупереч загальному скороченню експорту продукції АПК в географічному розрізі, окремі країни суттєво наростили закупівлі продукції українського виробництва. Найсуттєвіший приріст експорту продукції аграрного сектора відбувається в напрямку країн Азії.

Аналіз зовнішньої торгівлі України свідчить, що лідерами з нарощування закупівель українського продовольства є Німеччина (приріст + 123,0 млн дол. США, досягнувши 290,6 млн дол. США імпорту з України); Ірак (приріст + 119,5 млн дол. США до 235,3 млн дол. США); Індонезія (приріст + 105,4 млн дол. США до 216,7 млн дол. США); Філіппіни

(приріст + 80,6 млн дол. США до 110,7 млн дол. США); Узбекистан (приріст + 78,4 млн дол. США до 89,0 млн дол. США) [4].

В умовах сьогоднішньої країни є партнером України за експортними операціями. Пріоритетними ринками збуту аграрної продукції є Азія – 45,0 % та ЄС – 31,0 %. В розрізі країн, основними торговельними партнерами за експортними операціями є Індія (11,5 % від загального обсягу експорту продукції аграрного сектора), Китай – 6,1 %, Єгипет – 5,9 %, Нідерланди – 5,8 %, Іспанія – 4,8% та Туреччина – 4,6 % (рис. 4).

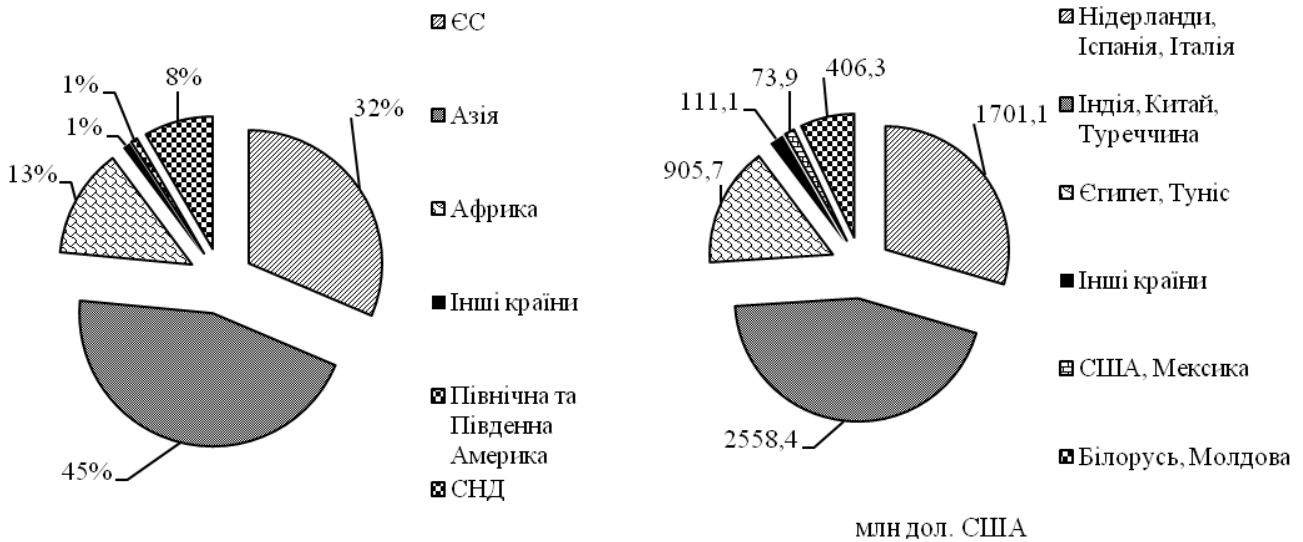

Рис. 4. Географічна структура експорту сільськогосподарської продукції України, січень-серпень 2018 р. Джерело: побудовано з використанням даних [4].

Аналіз статистичних даних 2017 р. свідчить, що валове виробництво зернових культур складало 61,9 млн т, що на 6,4 % менше, ніж у 2016 р. (66,1 млн т). У 2017 р. експорт зернових культур склав 41,9 млн т,

що більше, ніж у 2016 р. на 4,0 % (40,2 млн т), зокрема експорт пшениці – 17,3 млн т, (41,3 %), кукурудзи – 19,4 млн т, (46,3 %), ячменю – 4,9 млн т (11,7 %), інших зернових – 0,3 млн т (0,7 %) (рис. 5).

Рис. 5 Динаміка обсягів експорту зернових культур в Україні, млн т

Джерело: побудовано з використанням даних [4].

Необхідно зазначити, що у січні-серпні 2018 р. обсяги експорту зернових культур порівняно із січнем-серпнем 2017 р. (27,5 млн т) зменшилися на 10,9 % до 24,5 млн т. Сума виручки у січні-серпні 2018 р. становила 4,2 млрд дол. США порівняно з 4,3 млрд дол. США у січні-серпні 2017 р. Структура експорту хлібних зернових культур у січні-серпні

2018 р. представлена кукурудзою – 55,1 %, пшеницею – 36,9 % та ячменем – 8,0 % [4].

У січні-серпні 2018 р. сальдо торговельного балансу становить 4,1 млрд дол. США, що на 83,4 млн дол. США менше, ніж у січні-серпні 2017 р. (рис. 6).

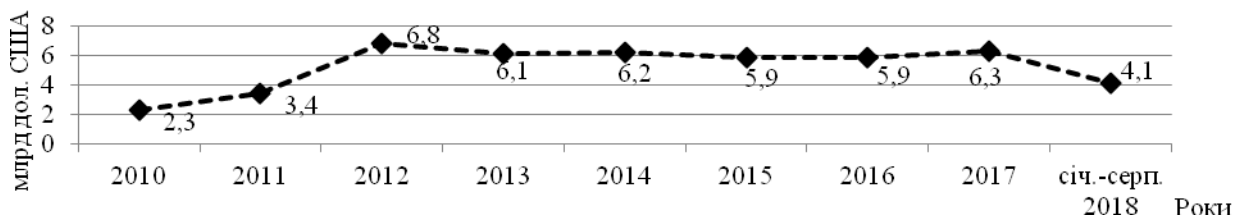

Рис. 6. Щорічне сальдо зовнішньої торгівлі в Україні, млрд дол. США

Джерело: побудовано з використанням даних [4].

Експорт України на світовому ринку забезпечує понад 10 % пшениці. У січні-серпні 2018 р. обсяги експорту даної культури порівняно з аналогічним періодом попереднього року зменшилися на 3,5 % до 9,0 млн т. Сума виручки становила 1,6 млрд дол. США порівняно з 1,5 млрд дол. США у січні-серпні 2017 р. Середня експортна ціна перебувала на рівні 177,46 дол. США/т, що на 9,8 % більше порівняно з аналогічним періодом попереднього року (158,6 дол. США/т) [4].

Відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС, вітчизняні виробники аграрної продукції отримали тарифну квоту на експорт пшениці у 2018 р. обсягом 970,0 тис. т. У січні-серпні 2018 р. до країн Європейського Союзу, а саме, Італії та Іспанії, було реалізовано 1,07 млн т пшениці, що складає 11,9 % від загального експорту [4].

Для України найбільш привабливими каналами збуту пшениці є країни Азії, обсяги реалізації якої досягли 4,3 млн т, або 47,9 % від загального експорту у січні-серпні 2018 р.

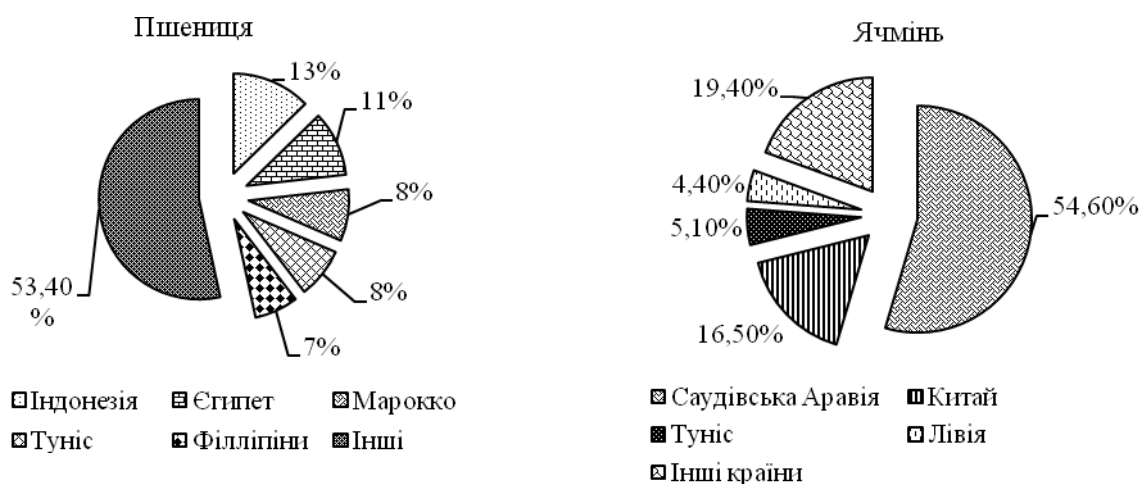

Рис. 7 Географічна структура експорту пшениці (зліва) та ячменю (справа), січень-серпень 2018 р. Джерело: побудовано з використанням даних [4].

Основними експортерами пшениці є Індонезія – 12,7 % (1141,0 тис. т за ціною 180,14 дол. США/т), Єгипет – 10,5 % (946,4 тис. т за ціною 182,62 дол. США/т), Марокко – 8,3 % (742,1 тис. т за ціною 178,63 дол. США/т).

Найбільшими трейдерами української пшениці, відповідно до даних аналітичної платформи YouControl у 2017 р. є ТОВ СП «Нібулон», KERNEL, ПАТ «ДПЗКУ», Cargill, Bunge. Щодо ячменю, то основними його покупцями є Саудівська Аравія (54,6 %), Китай – 16,5 % та Туніс – 5,1 %.

Ще однією культурою, валове виробництво якої вивело Україну на 6-те місце в світі є кукурудза. У січні-серпні 2018 р. обсяги експорту кукурудзи порівняно з аналогічним періодом попереднього року (14,9 млн т) скоротилися на 10,2 % до 13,4 млн т. Основними країнами-експортерами у січні-серпні 2018 р. є Румунія – 24,2 %, (6,8 тис. т), Франція – 22,9 % (6,4 тис. т) та Угорщина 22,5 % (6,3 тис. т).

У січні-серпні 2018 р. обсяги експорту соєвих бобів порівняно з аналогічним періодом попереднього року (1641,0 тис. т) знизилися на 8,4 % до 1503,0 тис. т. Основними каналами збуту українського експорту соєвих бобів є Туреччина – 29,1 % від загального експорту (445,1 тис. т за ціною 390,37 дол. США/т), Білорусь – 13,4 % (204,9 тис. т за ціною 382,86 дол. США/т), та Іран – 13,1 % (201,1 тис. т за ціною 363,68 дол. США/т).

За досліджуваний період обсяги експорту насіння ріпаку зросли до 1114,2 тис. т, що у відносному вираженні складає 41,7 %. Найбільш привабливими ринками реалізації насіння ріпаку були країни ЄС – 947,6 тис. т (85,0 % від загального експорту на загальну суму 388,6 млн дол. США), зокрема Німеччина – 28,8 % (321,0 тис. т за ціною 412,62 дол. США/т) та Бельгія – 28,3 % (314,9 тис. т за ціною 413,99 дол. США/т) від загального експорту.

За січень-серпень 2018 р. експорт олії соняшникової становив 3,6 млн т, що на 10,4 % менше порівняно з відповідним періодом 2017 р., зокрема, до Індії – 1,7 млн т, або 47,8 %, Іраку – 6,3 % (230,1 тис. т за ціною 730,3 дол. США/т) та Китаю – 6,2 % (224,1 тис. т за ціною 748,8 дол. США/т).

Отже, на основі проведеного аналізу експортних операцій варто відмітити, що Україна має значний потенціал та можливості для нарощування експорту сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, обсяги виробництва яких суттєво перевищують можливості внутрішнього споживчого ринку. З урахуванням напрямів підвищення ефективності збуту аграрної продукції аграрний сектор в перспективі спроможний нарощувати обсяги реалізації та посилювати свої конкурентні позиції.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, необхідно визнати, що реалізація ефективної зовнішньоекономічної політики пов'язана з виявленням перспективних ринків збуту, диверсифікацією ризиків при збуті агропродовольчої продукції, ціноутворенням на зовнішньому ринку за існуючих сталих конкурентних відносин, виробництвом оригінальної продукції для продажу на зовнішніх ринках, визначенням оптимального обсягу продукції для продажу через конкретні канали збуту.

Українським експортерам агропродовольчої продукції необхідно активізувати роботу з розширення міжнародних зв'язків і пошуку нових зарубіжних партнерів, підвищення конкурентоспроможності своєї продукції, насамперед якості. На державному рівні доцільно розробити та почати впроваджувати програму імпортозаміщення в аграрному секторі, яка стимулюватиме розвиток внутрішнього виробництва тих груп товарів, які можна виробляти на території України (велика рогата худоба, свині, птиця, молокопродукція, овочі та фрукти тощо). Ефективність державного регулювання виробництва і споживання агропродовольчих товарів в Україні в умовах сучасної міжнародної економічної інтеграції має стати визначальним етапом оптимального поєднання внутрішнього виробництва сільськогосподарських товарів і експортно-імпоротної політики держави.

4 Список використаних джерел

1. Архїєреєв С. І. Трансакційна архітектоніка. *Економічна теорія*. 2004. № 1. С. 69-83.
2. Дані Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <http://minagro.gov.ua>
3. Данько М. С. Методологічні особливості оцінки рівня трансакційних витрат у науково-інноваційній сфері. *Економіка і прогнозування*. 2004. № 1. С. 86-97.
4. Зовнішньоторговельний обіг продукції АПК. URL: <http://www.uapp.kiev.ua/?m=191>
5. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства: монографія / Ю. О. Лупенко, М. І. Пугачов та ін. К.: ННЦ «ІАЕ», 2015. 320 с.
6. Рейтинг регіонів по виробництву продукції сільськогосподарства. URL: <http://minagro.gov.ua/node/18796>
7. Сіренко Н. М., Мельник О. І. Бюджетно-податкове стимулювання інноваційного розвитку

аграрного сектора економіки. *Економіст*. 2013. № 4. С. 28-32.

8. Сіренко Н. М. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки в контексті глобалізації та євроінтеграції. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2012. Т. 2, Вип. 1(4). С. 265-272.

9. Фінансова «сімка» – основні способи отримати кошти для розвитку аграрного бізнесу. URL: <https://agro-online.com.ua/en/public/blog/49469/details/>

4 References

1. Arkhiereiev, S. I. (2004). *Transaktsiina arkhitektonika* [Transactional Architectonics]. *Ekonomichna teoriia*, (1), 69-83.
2. Data from the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Retrieved from <http://minagro.gov.ua> (in Ukr.)
3. Danko, M. S. (2004). *Metodolohichni osoblyvosti otsinky rivnia transaktsiinykh vytrat u naukovo-innovatsiinii sferi* [Methodological features of the assessment of the level of transaction costs in the science and innovation sphere]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, (1), 86-97.
4. Foreign trade turnover of agricultural products. Retrieved from <http://www.uapp.kiev.ua/?m=191> (in Ukr.)
5. Lupenko, Yu. O., Puhachov, M. I. et al. (2015). *Formuvannia hlobalnoho i rehionalnoho rynkiv silskohospodarskoi syrovyny ta prodovolstva* [Formation of the global and regional markets for agricultural raw materials and food]. Kyiv: NNTs «IAE».
6. Rating of regions for the production of agricultural products. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/node/18796> (in Ukr.)
7. Sirenko, N. M., Melnyk, O. I. (2013). *Biudzhethno-podatkove stymuliuvannia innovatsiinoho rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky* [Budget and tax incentives for innovative development of the agricultural sector of the economy]. *Ekonomist*, (4), 28-32.
8. Sirenko, N. M. (2012). *Innovatsiinyi rozvytok ahrarnoho sektora ekonomiky v konteksti hlobalizatsii ta yevrointehratsii* [Innovative development of the agrarian sector in the context of globalization and European integration]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, Vol. 2, 1(4), 265-272.
9. The financial “seven” – the main ways to get funds for the development of the agricultural business. Retrieved from <https://agro-online.com.ua/en/public/blog/49469/details/> (in Ukr.)